

На основу члана 6. став 2. и члана 11. став 4. Уредбе о организовању и остваривању верске наставе и наставе алтернативног предмета у основној и средњој школи ("Службени гласник РС", број 46/01),
Министар просвете и спорта доноси

Правилник о наставном плану и програму предмета Грађанско васпитање - сазнање о себи и другима за први разред основне школе

Правилник је објављен у "Службеном гласнику РС - Просветни гласник", бр. 5/2001
од 20.10.2001. године.

Члан 1.

Овим правилником утврђује се наставни план и програм предмета Грађанско васпитање - Сазнање о себи и другима за први разред основне школе, врста стручне спреме наставника и критеријуми и начин оцењивања ученика који похађа наставу тог предмета.

Предмет из става 1 овог члана остварује се као факултативан предмет.

Члан 2.

Број часова наставе предмета Грађанско васпитање - Сазнање о себи и другима у првом разреду износи по један час недељно, односно 36 часова годишње.

Члан 3.

План и програм наставе предмета Грађанско васпитање - Сазнање о себи и другима део је прописаног наставног плана и програма за основну школу.

Наставни програм предмета из става 1 овог члана одштампан је уз овај правилник и чини његов саставни део.

Члан 4.

Наставу и друге облике образовно-васпитног рада за предмет Грађанско васпитање - Сазнање о себи и другима може да изводи:

- професор разредне наставе;
- наставник разредне наставе;
- професор педагогије са претходно завршеном академијом или учитељском школом;
- професор педагогије;
- дипломирани педагог - општи смер или смер школске педагогије;
- дипломирани школски педагог - психолог;
- професор психологије;
- дипломирани психолог - општи смер или смер школске психологије;
- дипломирани школски психолог - педагог.

Наведена лица могу да изводе наставу када савладају програм обуке за извођење наставе из предмета Грађанско васпитање - Сазнање о себи и другима, које организује Министарство просвете и спорта.

Предност за упућивање на сагледавање програма обуке за наставника предмета Грађанско васпитање - Сазнање о себи и другима има лице из става 1 овог члана које је савладало један или више од наведених програма: Интерактивна обука/тимски рад; Ни црно ни бело; Умеће одрастања; Умеће комуникације; Активна настава/учење; Едукација за ненасиљње - Речи су прозори или зидови; Чувари осмеха; Учионица добре воље; Култура критичког мишљења; Буквар дечјих права; Дебатни клуб; Безбедно дете; Злостављање и занемаривање деце; Здравом да сте; Родитељи и васпитачи у акцији; Тренинг за тренере у области права детета.

Члан 5.

Успех ученика из предмета Грађанско васпитање - Сазнање о себи и другима оцењује се описно.

Критеријуми за оцењивање су: редовност у похађању наставе, заинтересованост и активно укључивање у процес наставе.

Члан 6.

Овај правилник ступа на снагу осмог дана од дана објављивања у "Просветном гласнику".

Број 110-00-77/2001-08

У Београду, 6. септембра 2001. године

Министар,
проф др **Гашо Кнежевић**, с.р.

НАСТАВНИ ПРОГРАМ

ГРАЂАНСКО ВАСПИТАЊЕ - САЗНАЊЕ О СЕБИ И ДРУГИМА

ЦИЉ И ЗАДАЦИ:

Општи циљ предмета "Грађанско васпитање - Сазнање о себи и другима" је подстицање развоја личности и социјалног сазнања ученика првог разреда основне школе. Овај предмет треба да пружи могућност ученицима да постану активни учесници у процесу образовања и васпитања, и да изграде сазнања, умења, способности и вредности неопходне за формирање аутономне, компетентне, одговорне и креативне личности, отворене за договор и сарадњу, која поштује и себе и друге.

Задаци су:

У образовно-васпитном раду на реализацији овог предмета разликујемо неколико основних задатака:

- олакшавање процеса адаптације на школску средину и подстицање социјалне интеграције - успостављање и развијање односа другарства и сарадње са вршњацима и одраслима;
- подстицање развоја сазнања о себи, о сопственим осећањима и потребама, свести о личном идентитету и особености, самопоштовања и самопоуздања;
- проширивање знања и умења за решавање индивидуалних проблема, учење техника за превладавање непријатних емоционалних стања; учење видова самопотврђивања без агресивности и уз уважавање других;
- подстицање социјалног сазнања, разумевања и прихватања међусобних разлика;
- подстицање групног рада, споразумевања и сарадње;
- развијање комуникативне способности, вештина ненасиљне комуникације и конструктивног разрешавања сукоба са вршњацима и одраслима, вештина посредовања у вршњачким сукобима;
- развијање креативног изражавања;
- подстицање и оспособљавање за активну партиципацију у животу школе при чему је битно да све што ученици раде, раде из унутрашње, позитивне мотивације а не због принуде и послушности засноване на страху;
- развијање основних људских вредности.

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

I разред
(један час недељно, 36 часова годишње)

I тема - Олакшавање процеса адаптације на школску средину и подстицање социјалне интеграције (1 час).

Сусрет родитеља, наставника и ученика. Размена о узајамним очекивањима, потребама, захтевима, тешкоћама везаним за промену средине одрастања. Упознавање са садржајем предмета "Грађанско васпитање - Сазнање о себи и другима" и начином рада.

II тема (7 часова) - Подстицање развоја сазнања о себи, о сопственим осећањима и потребама, свести о личном идентитету и особености, самопоштовања и самопоуздања.

1. *Свест о себи I.* Кроз размену о томе шта воле да раде и цртање својих аутопортрета и осећања ученици откривају своје особености, међусобне разлике и сличности.

2. *Свест о себи II.* Кроз игру преображаја, размену о сопственим способностима и вредностима, цртање сопственог знака ученици упознају себе и друге.

3. *Времеглов.* Кроз евоцирање и цртање пријатних и непријатних усмена ученици интегришу прошла искуства. Кроз игру поверења уче да се узајамно подржавају.

4. *Снови.* Кроз евоцирање, цртање и одигравање снова ученици уче да изразе и контролишу своја приватна искуства.

5. *Моје жеље.* Кроз игру маште ученици уче да артикулишу своје жеље и захтеве.

6. *Кишобран.* Кроз разговор и цртање ученици уочавају различите начине за задовољавање жеља и потреба, и постају свесни могућности избора.

7. *Ја и како ме виде други.* Кроз размену и цртање ученици сагледавају себе из различитих перспектива.

III тема (10 часова) - Изражавање и комуникација осећања; проширивање знања и умења за решавање индивидуалних проблема, учење техника за превладавање непријатних емоционалних стања.

1. *Шта ме брине.* Кроз цртање и размену ученици артикулишу своје проблеме, и уче да користе машту и креативност, и физичке вежбе да се ослободе тензије.

2. *Моје место за опуштање.* Кроз вежбу опуштања и вођене фантазије ученици уче како могу да постигну смиреност.

3. *Изражавање осећања.* Кроз вежбе кретања, невербалног изражавања и цртања осећања подстиче се опажање и изражавање осећања.

4. *Комуникација осећања.* Ученици уче да препознају осећања изражена покретима и изразима лица.

5. *Мој бес.* Кроз игру асоцијација, цртање унутрашњег доживљаја и симболичког приказа беса пружа им се могућност да изразе бес, и да развију стратегије за превазилажење уместо потискивање беса.

6. *Страхови I.* Кроз игру асоцијација, цртање унутрашњег доживљаја страха и размену о стратегијама расплашивања даје им се могућност да изразе и поделе страхове и да развију нове стратегије за превазилажење страха.

7. *Страхови II.* Кроз евоцирање извора страха и прављење шпита од страха даје им се могућност да изразе и поделе страхове и да развију нове стратегије за превазилажење страха.

8. *Туга.* Кроз размену о извору туге, цртање унутрашњег доживљаја туге, размену и игру моделирања даје им се могућност да изразе и поделе тугу, добију дозволу за плакање, и развију стратегије за превазилажење туге.

9. *Стиду и срамоти.* Кроз цртање и размену ученици увиђају заштитну улогу стида и откривају начине да превазиђу осећање стида.

10. *Љубав.* Кроз игру асоцијација, невербално изражавање, цртање унутрашњег доживљаја љубави и размену о знацима љубави даје им се могућност да диференцирају доживљај и експресију љубави.

IV тема (2 часа) - Подстицање групног рада, договарања и сарадње.

1. *Сарадња I.* Кроз прављење заједничког цртежа у малим групама ученици се уче да се договарају.

2. *Сарадња II.* Кроз цртање и игру преношења балона ученици се уче да сарађују.

V тема (2 часа) - Подстицање социјалног сазнања, разумевања и прихватања међусобних разлика; учење видова самоповерљивања без агресивности и уз уважавање других.

1. *Како се ко осећа.* Кроз игру уживљавања у задатим ситуацијама ученици сагледавају ефекте отпукујућих порука, и уче да дају емпатију себи и другима.

2. *Увредљиви надимци.* Кроз игру улога ученици се уче да препознају осећања и потребе и "жртве" и "насилника" и да нађу конструктиван начин да превазиђу ово понашање.

VI тема (10 часова) - Развијање комуникативне способности, вештина ненасилне комуникације и конструктивног разрешавања сукоба са вршњацима и одраслима, вештина посредовања у вршњачким сукобима.

1. *Жирафино срце (I+II).* Кроз игру и размену ученици упознају разлике између насилног и ненасилног изражавања, и емпатског и не-емпатског слушања.

2. *Слушање и неслушање.* Ученици пролазе кроз искуство лоше комуникације изазване неслушањем, и упознају се са техником активног слушања као начином на који се може побољшати узајамна комуникација, и ту технику испробавају у краћим симулацијама.

3. *Комуникација и неспоразуми I.* Ученицима се демонстрирају ефекти разлика у гледању и примању порука као извор неспоразума, и указује на важност стављања у позицију другог, и проверавања како је порука примљена - за међусобно разумевање.

4. *Комуникација и неспоразуми II.* Ученицима се демонстрирају ефекти негативних порука и указује на важност јасног изражавања својих потреба за међусобно разумевање.

5. *Да ли се чујемо.* Ученици се упознају са различитим начинима на које можемо слушати и чути себе и друге и различитим исходима у зависности од избора емпатског и не-емпатског слушања.

6. *Тужакање.* Ученици евоцирају различите ситуације тужакања, и задатак им је да се ставе у позицију оног који тужака и оног ко је објект тужакања, да сагледају њихове потребе и осећања, и да нађу решење које ће да задовољи обе стране, без тужакања.

7. *Конфликти.* Кроз игру маште и одигравање ситуација из властитог живота ученици се упознају са динамиком конфликта и његовим могућим исходима.

8. *Посредовање - Ученици у акцији I.* На примерима типичних дечијих сукоба у школи ученици се уче да разлуче факте, осећања и потребе сукобљених страна и да посредују у налажењу конструктивног решења.

VII тема (3 часа) - Подстицање и оспособљавање за активну партиципацију у животу школе.

1. *Жирафе у школи.* Кроз размену и драматизацију ученици се упознају са ефектима наредби и захтева, и разликама у осећањима када нешто раде из позитивне, односно негативне мотивације.

2. *Шта се коме допада.* Ученици се уче да артикулишу јасне захтеве у вези са оним што би волели да промене у школи.

3. *Шта можемо да урадимо.* Кроз игру ученици разматрају различите акције које би могли сами да предузму да живот у школи учине лепшим и себи и другима.

VIII тема (1 час) - Евалуација.

На основу понуђених подсетника/инструмената ученици се подстичу да сами процене предмет који су прошли и сопствено напредовање.

Теоријски, програм предмета "Грађанско васпитање - Сазнање о себи и другима" је утемељен на интеракционистичкој теорији психичког развоја по којој је социјална интеракција основни конструктивни чинилац развоја ученика. Методску окосницу предмета чине интерактивне радионице са фокусом на симболичком изражавању и размени у круг јер дају могућност ученицима да постану свесни својих унутрашњих доживљаја. Битне одреднице образовно-васпитног рада су:

- Искуствено учење, тј. уобличавање и поимање личних аутентичних доживљаја ученика кроз размену у групи, а не преношење готових знања, туђих увида. Наставник треба да нагласи да нема пожељних, очекиваних или тачних одговора, да је нагласак на процесу откривања и сазнавања о себи и другима кроз размену.

- Игровни контекст који помаже ученицима да се опусте и ослободе да пробају различите видове изражавања и симболизације унутрашњих искустава, и да кроз игру истражују разноврсна, дивергентна решења за проблеме са којима се суочавају.

При прављењу припреме за реализацију образовно-васпитног рада са групом важно је водити рачуна о неколико чинилаца који су од суштинског значаја за квалитетну и развојно подстицајну размену:

- Јасно артикулисање циља активности и договор о правилима којих треба да се придржавају сви учесници размене. Будући да се ради о учењу кроз размену, кључан чинилац успешности размене је квалитет узajамног слушања. Сваки ученик саопштавањем другима стиче више увида у свој унутрашњи доживљај, али заправо, слушањем туђих искустава има прилику да сагледа свој доживљај у новом светлу, да га догради и обогати.

- Распоред седења (по могућству круг) који омогућује свим учесницима размене да виде једни друге, окренути лицем у лице.

- След активности који је тако конципиран да подстиче и одржава интересовање и сазнајну мотивацију ученика. То се постиже динамичном сменом различитих видова експресије (игре улога, цртање, пантомима, вербални исказ, игре покрета итд.) и сменом игровних активности и размене.

- Оптималан број ученика је од 10 до 15. Може се радити и са групом до двадесеторо ученика али онда долази до слабљења пажње и мотивисаности за размену.

Сагласно природи предмета, његовом циљу и задацима наставе, ученици се не оцењују класичним школским оценама нити пореде. Проблем може бити то што ученици желе да знају колико су "добри" у одређеној активности, покушавајући да погоде шта одрасли очекују од њих. Задатак наставника је да им јасно стави на знање да је свака лична експресија подједнако драгоцене, да истакне позитивне потенцијале у сваком од ученика, дајући лични, конкретни подстицај сваком ученику. *Најважнији задатак одраслог у процесу васпитања је да помогне ученицима да формирају позитивну слику о себи, да стекну самопоуздање, и да осете да кроз процес размене са другима обогаћују своју личност.*

С тим у вези, овај предмет тражи да наставник буде спреман да подржи ученика када им је тешко да се изразе или слушају и отворен да чује и оно што није у складу са његовим вредностима, без критиковања и процењивања. Предуслов за рад на овом предмету је способност непристрасног слушања и уживљавања (емпатије) у оно што ученик осећа и жели без уплитања сопствених судова, дијагноза, анализа и савета. Изражавање емпатије ученику у упитној форми "Да ли ти сад осећаш то и то зато што желиш то и то?" има развојни ефекат јер помаже ученику да и сам постане свестан својих осећања и потреба, и чини га отворенијим за контакт са наставником па тиме и за вредности које он жели да пренесе ученицима.

Програм предмета "Грађанско васпитање - Сазнање о себи и другима", уз извесне допуне, у основи представља комбинацију два програма који се већ неколико година успешно примењују у школама и вртићима у Србији: "Чувари осмећа" и "Речи су прозори или зидови", које су развили домаћи стручњаци. Оба програма су настала као одговор на ургентну потребу да се оснажи васпитна улога школе и да се ученик стави у позицију активног актера у процесу васпитања, а што се показало, и потврдило на основу истраживања, и те како недостаје у нашем образовном систему.

Оба програма су позитивно оцењена како од стране просветних радника, родитеља и ученика тако и од стране експерата, домаћих и страних. О позитивним ефектима програма на психички развој ученика сведоче и резултати психолошких истраживања у којима је на узорку ученика који су били укључени у програм и оних који нису, вршено поређење релевантних индикатора понашања пре и после примене програма.

Било би добро кад би сви ученици у разреду могли да се укључе у предмет "Грађанско васпитање - Сазнање о себи и другима" јер је један од позитивних исхода предмета повећање блискости, разумевање и сарадње и међу ученицима и између наставника и ученика.

ПРОСТОР, ОПРЕМА И НАСТАВНА СРЕДСТВА

Простор и опрема који дозвољавају распоред седења у круг.

Материјал потребан за реализацију предмета: 30 листова папира А4 формата по ученику, 10 комада великих пак папира светле боје по групи, фломастери и бојице за сваког ученика, селотејп, лепак, маказе.

Израђени су приручници за наставнике са детаљно разрађеним начелима приступа, предметом и методским упутствима за сваку јединицу.

Приручници за наставнике за реализацију овог предмета су: "Чувари осмећа 1" (Н. Игњатовић-Савић; Институт за психологију; 1994), "Речи су прозори или зидови" (Н. Игњатовић-Савић, З. Трикић, Д. Коруга, Д. Јерковић; УНИЦЕФ; 1996).

Препоручена литература за ученике је: "Нешто лично 1" - **Ја о себи** (Ј. Ивковић, З. Трикић; Завод за уџбенике и наставна средства; 1994), "Нешто лично 2" - **Ја и други** (Ј. Ивковић, З. Трикић; Завод за уџбенике и наставна средства; 1992), "Нешто лично 3" - **Моја осећања: Бес, Страх, Туга, Радост и љубав** (Н. Игњатовић-Савић, З. Трикић, Ј. Ивковић; Завод за уџбенике и наставна средства; 1994).

Поред коришћења приручника, да би предмет постигао очекиване ефекте неопходно је да се одрасли који ће реализовати предмет и сами обуче за његову примену кроз систем едукативних радионица, односно кроз искусствено учење.

Будући да се ради о новом предмету, од наставника и од ученика се очекује да редовно процењују и сам предмет и предвиђени начин извођења наставе.